The Quarterly Journal
Motaleate Tablighe Dini
Vol.3/issu.5/ Winter 2026

An Analysis of the Propagational Dimensions of External Factors Influencing Education from the Perspective of Martyr Morteza Motahhari (May God Sanctify His Soul)

Um al-Banin Khaleghian[1] - **Maryam Mokhtari Namin**[2] - **Fatemeh Sadat Mousavi**[3]

Recived Data: 2025/02/21 Accept Data: 2025/12/08

Education is a complex and multidimensional process that has consistently occupied a central position in the concerns of scholars in the field of educational sciences. Within this framework, identifying the external factors influencing education in the domains instructional systems, economy, and governance is of strategic importance, as it can provide solutions to many of the existing challenges in religious propagation and educational systems. Professor Morteza Motahhari (may God sanctify his soul) has examined the most subtle external factors affecting education across these domains. By external factors of education, this study refers to those influences that affect educational formation outside the family environment.

In this study, the researchers aim—through the use of conventional qualitative content analysis and a careful examination of Professor Motahhari's written works and sources—to answer the following question: What are the most significant external factors influencing education in the domains of Instruction, economy, and governance from the perspective of Martyr Motahhari, and what are the propagational dimensions embedded within these factors?

1. PhD in Shia Kalam; Lecturer of Allameh Tabatabai University; Researcher of Nahj al-Balagheh Specialized Center (o.hkaleghian@gmail.com)

2. electrical engineer; Master of Women and Family Studies (m.mokhtarinamin1401@ gmail.com)

3. Master of Philosophy of Education; Graduated from Allameh Tabatabai University (Fatemeh.mousavi95@gmail.com)

The significance of this research lies in the fact that since the mission of religious preachers (muballighān) is the education of human beings, a precise understanding of the external factors influencing education can provide effective strategies to enhance the quality of both propagational and educational endeavors.

The findings of this study indicate that the intelligent utilization of modern technologies, creative narratives, the formation of critical discourse, clarification of public expectations, the strengthening of a spirit of tolerance, the promotion of a culture of law-abidance, and the contemporary adaptation of Islamic figures and role models constitute some of the key propagational dimensions of external factors influencing education in the domains of instruction, economy, and governance from the perspective of Martyr Motahhari (may God sanctify his soul). By attaining a comprehensive understanding of these dimensions, religious preachers can fulfill their propagational and educational mission with maximum effectiveness.

Keywords: Advertising, training, Motahari professor, educational factors of training, economic factors of training, governance factor of training, promotional strategies.

فصلية علمية محكمة
مطالعات تبليغ دينى
سنة الثالث، العدد ٥، الشتاء ١۴۴٧هـ

تحليل الزوايا التبليغية في العوامل الخارجية المؤثرة في التربية من منظور الشهيد مطهري رحمه الله

أمّ البنين خالقيان[١] - مريم مختاري نمين[٢]-
فاطمة سادات موسوي[٣]

الإستلام: ١٤٤٦/٠٨/٢٢ القبول: ١٤٤٧/٠٦/١٧

التربية عملية معقدة ومتعددة الأبعاد كانت دائماً في مركز اهتمام مفكري العلوم التربوية. في هذا السياق، فإن معرفة العوامل الخارجية المؤثرة على التربية في أبعاد التعليم والاقتصاد والحكومة لها أهمية استراتيجية يمكن أن تكون حلاً للكثير من التحديات الموجودة في النظام التبليغي والتربوي.
تناول الأستاذ مطهري رحمه الله أدق العوامل الخارجية المؤثرة على التربية في هذه الأبعاد.
المقصود بالعوامل الخارجية للتربية هو تلك العوامل التي تؤثر على التربية من خارج البيئة الأسرية.
وفي هذا البحث، يسعى الباحثون، بالاعتماد على منهج تحليل المحتوى الكيفي من النوع العرفي، ومن خلال دراسة دقيقة لآثار الشهيد مطهري ومصادره المكتوبة، الإجابة عن هذا السؤال: ما هي أهم العوامل الخارجية المؤثرة على التربية في أبعاد التعليم والاقتصاد والحكومة من منظور الشهيد مطهري، وما هي الزوايا التبليغية الكامنة في هذه العوامل؟
وتنبع أهمية هذا البحث من كون مهمة المبلّغين هي تربية الإنسان، فإن الفهم الدقيق للعوامل الخارجية المؤثرة في التربية يمكن أن يزوّد المبلّغين بأساليب فعّالة لارتقاء جودة العمل التبليغي والتربوي. وتظهر هذه الدراسة أن الاستخدام الذكي للتقنيات الحديثة، والسرد القصصي الإبداعي، وبناء خطاب نقدي، وتوضيح التوقّعات الشعبية، وتعزيز روح التسامح، ونشر ثقافة سيادة القانون، وتحديث الشخصيات والنماذج الإسلامية بما يتلاءم مع العصر، تُعَدّ من أبرز الزوايا التبليغية للعوامل الخارجية المؤثرة في التربية ضمن مجالات التعليم والاقتصاد والحكومة من منظور الشهيد مطهري رحمه الله، وبإطلاع المبلغين على هذه الأمور، يمكنهم أداء رسالتهم التبليغية والتربوية بأفضل صورة.

الكلمات المفتاحية: الإعلان، التدريب، أستاذ مطهري، العوامل التربوية للتدريب، العوامل الاقتصادية للتدريب، عامل حوكمة التدريب، الاستراتيجيات الترويجية.

---

١. دكتوراه في الكلام الشيعي؛ محاضر في جامعة العلامة الطباطبائي؛ باحث في مركز نهج البلاغة التخصصي. (o.hkaleghian@gmail.com)

٢. مهندس كهربائي؛ ماجستير دراسات المرأة والأسرة (m.mokhtarinamin1401@ gmail.com)

٣. ماجستير في فلسفة التربية؛ تخرج من جامعة العلامة الطباطبائي رحمه الله (Fatemeh.mousavi95@gmail.com)

فصلنامه علمی ـ تخصصی
مطالعات تبلیغ دینی
سال سوم، شماره پنجم، زمستان ۱۴۰۴

واکاوی زوایای تبلیغی در عوامل بیرونی مؤثر بر تربیت از منظر شهید مطهری رحمه‌الله

ام‌البنین خالقیان[۱] - مریم مختاری نمین[۲] -
فاطمه سادات موسوی[۳]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷

چکیده

تربیت فرایندی پیچیده و چندبعدی است که همواره در کانون توجه اندیشمندان علوم تربیتی قرار داشته است. در این میان، شناخت عوامل بیرونیِ مؤثر بر تربیت، در ابعاد آموزش و اقتصاد و حاکمیت، اهمیتی راهبردی دارد که می‌تواند راهگشای بسیاری از چالش‌های موجود در نظام تبلیغی و تربیتی باشد. استاد مطهری رحمه‌الله به جزئی‌ترین عوامل بیرونیِ مؤثر بر تربیت در این ابعاد پرداخته‌اند. مراد از عوامل بیرونیِ تربیت عواملی است که در بیرون از محیط خانواده بر تربیت تأثیر می‌گذارد. در این جستار، محققان بر آن‌اند تا با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی از نوع عرفی و مطالعهٔ دقیق آثار و منابع مکتوب استاد مطهری، به این سؤال پاسخ دهند که مهم‌ترین عوامل بیرونی مؤثر بر تربیت در ابعاد آموزش و اقتصاد و حاکمیت از منظر شهید مطهری، و زوایای تبلیغی در این عوامل کدام‌اند؟ این پژوهش از آن جهت حائز اهمیت است که چون وظیفهٔ مبلغان تربیتِ انسان‌هاست، فهم دقیق عوامل بیرونی تربیت می‌تواند راهکارهای مؤثری به مبلغان در جهت ارتقای کیفیت امر تبلیغ و تربیت ارائه دهد. این جستار بیانگر آن است که استفادهٔ هوشمندانه از فناوری‌های نوین، روایتگری خلاقانه، ایجاد گفتمان نقادانه، شفاف‌سازی انتظارات مردمی، تقویت روحیهٔ تساهل، نشر فرهنگ قانون‌مداری، و معاصرسازی شخصیت‌ها و الگوهای

۱. دکتری کلام شیعی؛ مدرس حوزه و دانشگاه علامه طباطبایی رحمه‌الله؛ پژوهشگر مرکز تخصصی نهج البلاغه (o.hkaleghian@gmail.com)

۲. مهندس برق؛ ارشد مطالعات زن و خانواده (m.mokhtarinamin1401@ gmail.com)

۳. ارشد فلسفهٔ تعلیم و تربیت؛ دانش‌آموختهٔ دانشگاه علامه طباطبایی رحمه‌الله (Fatemeh.mousavi95@gmail.com)

اسلامی، برخی از زوایای تبلیغی در عوامل بیرونی موثر بر تربیت در ابعاد آموزش، اقتصاد، حاکمیت از منظر شهید مطهری﵀ است که مبلغان با اشراف به این امور می توانند رسالت تبلیغی و تربیتی خود را به بهترین شکل انجام دهند.
واژگان کلیدی: تبلیغ، تربیت، استاد مطهری، عوامل آموزشی تربیت، عوامل اقتصادی تربیت، عامل حاکمیتی تربیت، راهکارهای تبلیغی.

مقدمه

تربیت انسـان‌ها و تبلیغ کارآمد در این مسـیر از دیرباز یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های جوامع بشـری بوده اسـت. شـهید مطهری از اندیشـمندان برجسـته‌ای اسـت که از منظر ایشـان، تربیت فرایندی پیچیده و چندوجهی است که اجباربردار نیست (مطهری، بی‌تا ۲، ص۴۷) و شامل سه بُعد تربیت اسـتعداد عقلانی، تربیت جسـمانی و تربیت روحی و روانی اسـت (مطهری، بی‌تا ۳، ص۱۱۹). این تربیت تحت تأثیر عوامل درونی و بیرونی شـکل می‌گیرد. در این میان، شـناخت عوامل بیرونیِ مؤثر بر تربیت و زوایای تبلیغی در این عوامل، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار اسـت که می‌تواند راهگشـای بسـیاری از چالش‌های موجود در نظام تربیتی باشـد. مراد از عوامل بیرونیِ تربیت تمامِ عواملی اسـت که در بیرون از محیط خانواده بر تربیت تأثیر می‌گذارد که این پژوهش متمرکز بر سه بُعد «آموزش و اقتصاد و حاکمیت» است.

در دنیای معاصـر، تبلیغات به عنوان یکی از ابزارهای قدرتمند فرهنگی و اجتماعی نقش بسـزایی در شـکل‌دهی نگرش‌ها، باورها و رفتارهای فردی و جمعی ایفا می‌کند. عوامل بیرونی مانند آموزش، اقتصـاد و حاکمیت، در عبور از مرزهای آگاهانه و ناآگاهانه، می‌توانند پیام‌های تبلیغی را به صـورت مسـتقیم یا غیرمسـتقیم به مردم منتقل کنند و در فرایند تربیت آنان تأثیرگذارند. این تأثیرات ممکن است منجر به تغییر ارزش‌ها و هنجارهای تربیتی شود. شناخت عوامل بیرونی و درک جامعی از نحوه تأثیرگذاری این عوامل بر تربیت و تحلیل راهکارهای مقابله مؤثر می‌تواند راه‌گشـای مقابله با پیام‌های منفی و سـوءاسـتفاده‌های تبلیغاتی باشـد. ازاین‌رو شـناخت این راهکارها، به ویژه در راستای تحقق اهداف تربیتی اسلام و حفظ سلامت فرهنگی جامعه، ضروری می‌نماید و می‌تواند راهنمایی برای سیاست‌گذاران و افرادی باشد که در زمینه توسـعه فرهنگی و آموزشـی فعالیت می‌کنند تا ضـمن پر کردن این خلأهای معرفتی، زمینه‌سـاز توسعه رویکردهای آسیب‌شناسانه و راهبردی در عرصه تربیت اسلامی-انسانی باشد.

بنابراین هدف اصـلی این مقاله با عنوان «واکاوی زوایای تبلیغی در عوامل بیرونی (آموزش، اقتصـاد، حاکمیت) مؤثر بر تربیت از منظر شـهید مطهری﵀»، شـناسـایی این عوامل از دیدگاه شـهید مطهری با تمرکز بر جنبه‌های تبلیغی و بیان راهکارهای تبلیغی در راسـتای هریک از عوامل است که باید مبلغان به آن اهتمام ویژه‌ای داشته باشند.

واژهٔ «تربیت» در لغت، از ریشهٔ «ربو» به‌معنای زیادت، رشد و نمو، برآمدن، پروردن و پرورانیدن گرفته شـده اسـت (ابن‌فارس، ۱۳۸۹ق، ج۲، ص۴۸۳؛ ابن‌منظور، ۱۴۰۸، ج۵، ص۱۲۶؛ جُر، ۱۳۶۵،

ج۱، ص۱۰۳۸). «تربیت» در اصطلاح، سوق دادن اندیشه‌ها و رفتار انسان در مسیر درست، شناخت قوا و استعدادهای بالقوهٔ درونی انسان و به فضیلت رساندن آن‌هاست (مطهری، ۱۳٦۷، صص ۵۵ـ۵٦).

واژهٔ «تبلیغ» در لغت، از ریشهٔ «بلغ» است که به معنی رساندن، رسانیدن، اعلام کردن است (دهخدا، ۱۳٦۷، ذیل واژهٔ «تبلیغ») و در اصطلاح «فرایند انتقال پیام به منظور تأثیرگذاری در مخاطب جهت رسیدن به هدف خاص» تعریف شده است. (کاشانی، ۱۳۹۷، ص۲۲). بنابراین «تبلیغ» به معنای فرایندی است که در آن پیام‌ها، اهداف و ارزش‌های خاص به منظور تأثیرگذاری بر مخاطب، در جهت تغییر یا تقویت باورها و رفتارهای او، انتقال داده می‌شود. این مفهوم در حوزه‌های مختلف از جمله تربیت کاربرد دارد.

ارتباط میان تبلیغ و تربیت، رابطه‌ای تنگاتنگ و چندبعدی است که به‌هم‌پیوستگی و تعامل میان راهبردهای انتقال پیام، شکل‌دهی ارزش‌ها و فرایند شکل‌گیری شخصیت فردی و اجتماعی اشاره دارد. تبلیغات، به‌ویژه در حوزهٔ فرهنگی و تربیتی، ابزار مهمی برای نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی، ایمانی و انسانی است که می‌تواند در تغییر یا تثبیت نگرش‌ها و باورهای فردی ، سبک زندگی، عادات و هنجارهای رفتاری تأثیرگذار باشند. همهٔ این موارد عنصرهای حیاتی در فرایند تربیت هستند. همچنین تبلیغات می‌تواند انگیزه‌های مثبت برای تربیت، مانند انگیزه‌های معنوی و اخلاقی، ایجاد کند و فرد را به سمت رفتارهای نیکو و ارزش‌مدار و کمال انسانی سوق دهد.

اهمیت این موضوع از آنجاست که چون وظیفهٔ مبلغان تربیتِ انسان‌هاست، با فهم دقیق عوامل بیرونی می‌توان راهکارهای تبلیغ برای ارتقای کیفیت امر تربیت ارائه داد. این پژوهش می‌تواند با بهره‌گیری از عوامل بیرونی مؤثر بر تربیت، زمینه‌ساز رویکردهای نوین در طراحی و اجرای برنامه‌های تبلیغی باشد تا مبلغان با انطباق آن با شرایط کنونی بتوانند رسالت تبلیغی-تربیتی خود را به بهترین شکل انجام دهند.

دربارهٔ دیدگاه تربیتی استاد مطهری مقالات متعددی نوشته شده است، ازجمله «مبانی تربیت اخلاقی در نظریهٔ انسان‌شناسی شهید مطهری ﷺ» از معصومه مدور و محسن فرمهینی فراهانی و سعید بهشتی. این پژوهش با شیوهٔ تحلیل محتوای کیفی، به استخراج مبانی تربیت اخلاقی از نظریهٔ انسان‌شناسی شهید مطهری ﷺ پرداخته و کرامت ذاتی انسان، تعارض بین گرایش‌های مادی و معنوی انسان، درونی بودن ریشهٔ تنازعات انسانی، فطری بودن خودآگاهی،

لازم بودن آزادی معنوی، و اثرپذیری از جملهٔ این مبانی بیان شده است. همچنین مقالهٔ «نگاهی جامع به تعلیم و تربیت اسلامی از دیدگاه شهید مرتضی مطهری با تأکید بر اصول، اهداف و روش‌های تربیتی» از اکبر صالحی و دیگران. این پژوهش به اصولی همچون هماهنگی با فطرت، اعتدال، جامعیت، نیازآفرینی، توازن، هدایت‌خواهی، و اهدافی همچون پرورش نیروی تفکر، پرورش حس مسئولیت اجتماعی و پرورش نیروی ایمان و تعبد، و روش‌هایی مانند تعقل، استفهام، تبشیر و انذار، محبت و ملاطفت، تکریم و موعظه، دست یافته است.

دربارهٔ تبلیغ نیز از جنبه‌های مختلف تحقیق شده است، ازجمله «اصول اخلاقی تبلیغ دین از منظر استاد مطهری» از مهدی فصیحی رامندی. محقق در این پژوهش بعد از بیان اهمیت نهاد تبلیغ، به تحلیل محتوای سخنان شهید مطهری در دو اثر «مجموعه آثار» و «یادداشت‌ها» پرداخته و اصول اخلاقی تبلیغ را در چهار محور اصلیِ «شخصی و فردی»، «تعاملات اقتصادی»، «تعاملات حاکمیتی» و «تعاملات اجتماعی-فرهنگی» شناسایی کرده است.

با بررسی پیشینهٔ پژوهش می‌توان گفت از امتیازات مقالهٔ پیش رو آن است که هیچ‌یک از پژوهش‌های پیشین به‌طور خاص به عوامل بیرونی تربیت در ابعاد آموزش و اقتصاد و حاکمیت از منظر استاد مطهری و زوایای تبلیغی در این راستا نپرداخته‌اند. ازاین‌رو مقاله نوآوری دارد.

محققان در این جستار با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و مطالعهٔ دقیق آثار و منابع مکتوب ایشان و با هدف کاربردی، به‌دنبال پاسخ به این سؤالات هستند: عوامل بیرونی مؤثر بر تربیت در ابعاد آموزش و اقتصاد و حاکمیت از منظر استاد مطهری کدام‌اند؟ زوایای تبلیغی و راهکارهایی که مبلغان می‌توانند برای بهینه‌سازی تأثیرگذاری این عوامل بیرونی بر تربیت از آن‌ها استفاده کنند، کدام‌اند؟

در این جستار ابتدا عوامل بیرونی تربیت در ابعاد آموزش و اقتصاد و حاکمیت، با روش تحلیل محتوای کیفی و مطالعهٔ دقیق آثار و منابع مکتوب استاد مطهری، استخراج و تبیین می‌شود. سپس به‌دنبال هریک از این عوامل، زوایای تبلیغی و راهکارهای مؤثر در امر تبلیغ برای استفادهٔ مبلغان در جهت ارتقای کیفیت امر تربیت ارائه می‌شود. امید است این مقاله بتواند گامی برای شناخت بهتر عوامل مؤثر بر تربیت و نقش مبلغان در این فرایند بردارد و به ایجاد یک نظام تربیتی اسلامی کارآمد کمک کند.

عوامل بیرونیِ مؤثر بر تربیت و زوایای تبلیغ در راستای آن

عوامل آموزشی مؤثر بر تربیت

عوامل آموزشی یکی از عوامل تأثیرگذار بر تربیت دینی فرزندان است. شهید مطهری﵀ در این باب ابتدا ضرورت کسب علم و راهگشایی آن در حل مشکلات را به این نحو بیان می‌کند: «اگر می‌خواهیم دین صحیح داشته باشیم، اگر می‌خواهیم از فقر رهایی یابیم، اگر می‌خواهیم از مرض نجات پیدا کنیم، اگر می‌خواهیم عدالت حکم‌فرما باشد، منحصراً راهش علم است و علم؛ آن‌هم علمی که عمومیت داشته باشد و از راه دین به‌صورت یک جهاد مقدس درآید» (مطهری، بی‌تا ١٤، ص١٨٠). وی معتقد است: «شکی نیست که علم به‌تنهایی ضامن سعادت جامعه نیست. جامعه دین و ایمان لازم دارد؛ همان‌طور که ایمان هم اگر مقرون به علم نباشد، مفید نیست؛ بلکه وبال است» (مطهری، بی‌تا ١٤، ص١٧٩).

با مطالعه و کنکاش در آثار شهید مطهری می‌توان دریافت که آن عامل آموزشی که در نظر ایشان بر تربیت دینی جوانان مؤثر است، شامل ابزارها و وسایل اطلاع‌رسانی و ارتباط جمعی و مراکز آموزشی و روش‌های آموزشی است.

ابزارها و وسایل اطلاع‌رسانی و ارتباط جمعی

شهید مطهری دربارهٔ وسایل اطلاع‌رسانی، به‌ویژه رسانه، می‌گوید: «درمورد وسایل خبررسانی و به‌اصطلاح وسایل "ارتباط جمعی" و یا به‌تعبیر فارسی امروزی "رسانه‌های گروهی"، آدم فکر می‌کند چه از این بهتر که اینجا نشسته باشد و خبری را که به آن علاقه‌مند است سر ساعت بشنود. ولی این را هم حساب کنید که همین، خودش چطور دلهره‌ها و اضطراب‌ها و چقدر ناراحتی‌ها برای بشر به وجود می‌آورد» (مطهری، بی‌تا ٥، ج١، ص٢٤).

اینکه ایشان واژه‌های ابزار اطلاع‌رسانی و دلهره‌ها را با همدیگر آورده‌اند نشان می‌دهد که این‌گونه وسایل تأثیر دوسویه دارد که یک سویش مثبت و سوی دیگرش منفی است. جهت‌دهی این عوامل در مسیر تبلیغ و تربیت به‌دست مبلغان است.

مراکز آموزشی

استاد مطهری می‌فرمایند: «اگر ما می‌خواهیم دین صحیح داشته باشیم، اگر می‌خواهیم از فقر رهایی یابیم، اگر می‌خواهیم از مرض نجات پیدا کنیم، اگر می‌خواهیم عدالت در میان ما حکم‌فرما باشد، ...منحصراً راهش علم است و علم؛ آن‌هم علمی که عمومیت داشته باشد و از راه دین به‌صورت یک جهاد مقدس درآید» (مطهری، بی‌تا ١٤، ص١٨٠). وی در ادامه می‌فرمایند: «انجام سایر فرائض و تکالیف فردی و اجتماعی اسلام به فریضهٔ علم بستگی دارد» (مطهری، بی‌تا ١٤، ص١٨٠).

بنابراین فراهم کردن مراکز آموزشیِ با فضای سالم و مناسب، برای کسب علم و تقویت بنیهٔ علمی، ضروری است. و ازآنجاکه رسالت مدرسه در انتقال آموزه‌های دینی در کنار مسائل علمی، برای تربیت صحیح بسیار خطیر و حساس است، بهره‌مندی از معلمان و مربیان محبوب و متعهد به برگزاری نماز جماعت و جشن تکلیف، و همچنین جذابیت و تنوع برنامه‌ها، تبلیغ شعائر اسلامی و برگزاری جلسات آموزشی به‌همراه مسابقه و اهدای جوایز، برپایی اردوهای تفریحی-سیاحتی و زیارتی و برپایی جلسات پرسش‌وپاسخ، از وظایف مدرسه است.

روش‌های آموزشی

مربی باید در روش‌های آموزشی خود، علاوه‌بر سخن گفتنِ علمی و منطقی، اعتدال در اصل ملاطفت و خشونت را رعایت کند. شهید مطهری می‌فرماید: «نسبیت مِتدها و سیره‌ها را علی علیه‌السلام این‌گونه ذکر می‌کند: آیا پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله با مردم با نرمش رفتار می‌کرد یا با خشونت؟ با

ملاطفت و مهربانی عمل می‌کرد یا با خشونت و اِعمال زور؟ علی علیه‌السلام می‌گوید: هر دو؛ ولی جای هرکدام را می‌شناخت» (مطهری، بی‌تا ٦، ص١٠٠).

پس ملاطفت و خشونت و به کار بردن آن‌ها در موارد بجا و مورد نیاز، عاملی اثرگذار در تبلیغ و تربیت است و برای مبلغان لازم و ضروری است.

مبلغان می‌توانند زوایای تبلیغی در عامل ابزارها و وسایل اطلاع‌رسانی و ارتباط جمعی موثر بر تربیت را با راهکارهای متعددی کشف کنند و بستر تبلیغ و تربیت صحیح را فراهم کنند؛ ازجمله: استفاده از فناوری‌های نوین، مانند سکوهای (پلتفرم‌های) چندرسانه‌ای تصویری و ویدئویی برای برگزاری گفت‌وگوهای زنده، وِب‌نشست‌های (وبینارهای) تخصصی و همایش‌ها (کنفرانس‌ها)، وب‌سایت‌هایی برای گردآوری مقالات و فیلم‌ها و محتواهای آموزشی مرتبط با تربیت و تبلیغ، تولید محتوای جذاب و تعاملی، نظیر پادپَخش‌های (پادکست‌های) آگاهی‌بخش و استوری‌های تربیتی.

برخی از زوایای تبلیغی در عامل مراکز آموزشی در امر تبلیغ و تربیت عبارت‌اند از:

- همکاری با مهدکودک‌ها، مدارس و دانشگاه‌ها:

این همکاری‌ها، راهکارهایی مناسب برای ترویج ارزش‌های اسلامی، انسان‌محور و اخلاقی است که هدف آن تقویت روحیهٔ معنوی، اخلاقی و رشد شخصیت انسان است. به عنوان نمونه، برگزاری کارگاه‌های تربیتی اخلاقی و فرهنگی در قالب مباحث عمیق اسلامی، از طریق مدارس و دانشگاه‌ها می‌تواند نقش مؤثری در شکل‌گیری شخصیت انسان‌هایی متعهد و متعادل ایفا کند.

- ایجاد باشگاه‌های تبلیغی و تربیتی:

این باشگاه‌ها می‌توانند محتوای جذاب، آموزنده و متناسب با سن و نیازهای تربیتی کودکان، نوجوانان و جوانان بر مبنای ارزش‌های اسلامی، معنویت‌مداری، اخلاق و عدالت تولید کنند که اثرگذاری بلندمدت و عمیق بر نفوس داشته باشد. طراحی برنامه‌های جذاب، مسابقات و فعالیت‌های فرهنگی می‌تواند نقش مؤثری در تزریق این ارزش‌ها در محیط‌های تربیتی ایفا کند.

- تولید محتوای بصری و جذاب:

استفاده از طراحی‌های بصری، کارتون‌ها، انیمیشن‌ها و محتوای تصویری، بر محور تربیت اسلامی، اخلاق، انسان‌دوستی و عدالت، با درونی کردن این ارزش‌ها در کودکی و نوجوانی، پایه‌های شخصیت سالم و متعادل را شکل می‌دهد.

- راه‌اندازی کانال‌ها و مراکز تربیتی و تبلیغی برخط:

در فضـای سـایبری می‌توان محتواهای تربیتی، اخلاقی و معنوی را به شـکلی نوین و جذاب منتشـر کرد. این محتوا باید بر پایهٔ اصول اسـلامی و انسـانی قرار گیرد و به‌گونه‌ای طراحی شـود که نوجوانان و جوانان را با ارزش‌های معنوی، حکمت و اخلاق آشـنا کند. آموزش‌های دیجیتال در کنار تبلیغات، می‌تواند در جهت ترویج شخصیت متعادل، متواضع و اخلاق‌مدار، نقش کلیدی ایفا کند و در مقابل پیام‌های غربی و بی‌اخلاق، حصاری فرهنگی و تربیتی ایجاد نماید.

در مجموع، این زوایا بـاید بـه عنوان راهکـارهـایی دیده شـونـد کـه بـا تحلیـل و مـدیریـت هوشمندانه در جهت تربیت و شکل‌گیری انسان کامل و متعادل قرار گیرد.

ازجمله زوایای تبلیغی در روش‌هـای آموزشـی، اسـتفـاده از روش‌هـای بـازی‌محور همچون گیمیفیکیشـن (Gamification) یا بازی‌سـازی اسـت. گیمیفیکیشـن به معنی اسـتفاده از عناصـر طراحی بازی در محیط‌های غیربازی برای افزایش تعامل، انگیزه و مشـارکت کاربران اسـت. به عبارت دیگر، گیمیفیکیشـن یعنی به کار بردن قواعد و مکانیزم‌های بازی در فعالیت‌هایی که ذاتاً بازی نیستند، مانند آموزش، تربیت انسان‌ها، یا حتی کارهای روزمره، به منظور ایجاد انگیزه و جذابیت بیشتر. این ابزار به حدی قدرتمند است که با استفاده از آن می‌توان رفتارها و الگوهای مورد نظر را در افراد شکل داد و به اهداف مختلفی دست یافت. گیمیفیکیشـن با ایجاد بسـتری برای افزایش تعـامـل و مشـــارکـت کـاربران، افزایش انگیزه و اشـتیـاق کـاربران، ایجـاد تجربـهٔ لذت‌بخش‌تر، موجب نهادینه شـدن مباحث تربیتی در خلال بازی و به صـورت ناخودآگاه می‌شود.

استفاده از روش‌های مباحثه و گفت‌وگوی جمعی و فراهم آوردن فضایی برای تعامل و تبادل نظرات تربیتی و تبلیغی میـان مخـاطبـان، روایتگری و برگزاری سـخنرانی‌هـای انگیزشـی چندرسـانه‌ای، راه‌اندازی طرح‌های مشـترک، برگزاری مسـابقات و چالش‌های تربیتی و تبلیغی، و طراحی برنامه‌های آموزشـی براسـاس نیازهای مخاطبان از دیگر زوایای تبلیغی در روش‌های آموزشی است که مبلغان می‌توانند در امر تبلیغ و تربیت، از آن‌ها با استفاده از زبان روز، سادگی در انتقال مفاهیم و تناسب با نیازهای مخاطب استفاده کنند.

عوامل اقتصادی مؤثر بر تربیت و زوایای تبلیغ در راستای آن

عناوینی که اســتاد مطهری ذیل این عنوان مطرح کرده‌اند و قابل نقد و بررســی اســت، عبارت‌اند از: فقر، اسراف و رفاه‌طلبی، استقلال زنان در مسائل اقتصادی.

فقر

فقر و نداری یکی از عوامل مؤثر بر تربیت اســت. گفته شــده «مَن لا معاشَ لَه لا معادَ لَه». شــهید مطهری نیز می‌فرماید: «انســان فکر می‌کند باید زنده بماند تا بعد بتواند عشــقش را تأمین کند، تا بعد بتواند تفنّن و زیبایی خودش را تأمین کند، تا بعد بتواند دنبال علم برود. اســاس این است که آدم زنده بماند. بدون رفع نیازهای اقتصادی، اصلاً انسان زنده نمی‌ماند. به‌قول مولوی، "آدمی اول اســیر نان بوَد". اول باید شــکم ســیر باشــد، بعد انســان دنبال ایمانش می‌رود. اینکه می‌گویند "شــکم گرســنه ایمان ندارد"، یک حرفی اســت؛ یعنی اول باید شــکم ســیر بشــود تا بعد انسان بتواند دنبال غریزهٔ ایمان برود» (مطهری، بی‌تا ٤، ج۲، ص۱۲٦).

در جای دیگری می‌فرماید: «گرســنگی مســئله‌ای اســت که اگر پیدا شــد، آدم همه‌چیز را فراموش می‌کند. عشــق را، ایمان را، علم را، هنر و زیبایی را فراموش می‌کند. پس انســان در درجهٔ اول، نگاهش به مســائل اقتصــادی اســت. آنجا که عقربهٔ مســائلِ مربوطِ به شــکم تغییر کرد، خواه‌ناخواه چون این شــرطِ اولیِ حیات است، همه‌چیز باید از آن تبعیت کند» (مطهری، بی‌تا ٤، ج۲، ص۱۲۷).

شــهید مطهری در تکمیل این ســخن می‌فرماید: «محرومیت‌ها منشــأ بیماری‌های روانی می‌شود؛ یعنی منشأ بسیاری از عقده‌های روانی و بیماری‌های روانی انسان، احساس مغبونیت‌ها و محرومیت‌هاست» (مطهری، بی‌تا ۸، ص۲۸).

اسراف و رفاه‌طلبی

اگرچه فقر در اسلام مذمت و نکوهش شده است، ولی ثروتمندی نیز اگر همراه با اسراف و ترفّه باشد، بر تربیت اثرِ مخرب خواهد گذاشت. شهید مطهری دراین‌باره می‌گوید: «اسراف و ترفه و تنعم‌زدگی را نیز (اسلام) از آن جهت مانع تلقی می‌کند که خوی‌های حیوانی را تقویت و آدمی را تبدیل به یک بهیمه و یا یک حیوان درنده می‌نماید. این امور ازنظر قرآن مانعِ حرکت و جنبش در جهت خیر و صلاح و تکامل جامعه است» (مطهری، بی‌تا ۷، ج۵، ص۲۳٤).

استقلال زنان در مسائل اقتصادی

اسلام در ۱٤۰۰ سال پیش قانون ارث را گذاشت و فرمود: ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ (نساء: ۳۲). در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَ الْأَقْرَبُونَ وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَ الْأَقْرَبُونَ﴾ (نساء: ۷).

اسلام آمد و قانون حقوق اقتصادی زن را وضع کرد: برای فعالیت زن، مانند فعالیت مرد، دستمزد قرار داد و آن را به خودش داد و حق ارث را نیز برایش تثبیت کرد. اعراب جاهلیت نه‌تنها زن را از ارث محروم می‌کردند، گاهی او را جزوِ اموال و دارایی متوفی به حساب می‌آوردند و به‌صورت سهم‌الارث تصاحب می‌کردند. اسلام این قانون را نقض کرد و به زن نیز حق ارث داد.

قرار دادن مهر و نفقه برای زن که آن‌هم به خودش تعلق دارد و مالکیت مطلق برای زن در آن‌ها مطرح است، نیز اشاره به همین مطلب دارد. اسلام با این قوانین می‌گوید: استقلال زنان در مسائل اقتصادی عامل مؤثری در به انحراف کشیده نشدن زنان و عدم فساد اجتماعی است؛ زیرا در بسیاری از موارد، مشکلات اقتصادی زنان باعثِ به انحراف و فساد کشیده شدن آن‌ها برای کسب معیشت شده است که اثر سوء بر تربیت فرزندان در کانون خانواده دارد. شهید مطهری دراین‌باره می‌گوید: «مشکلِ بی‌آشیانه شدن زن (مطلّقه) به قانون طلاق مربوط نیست. تغییر قانونِ طلاق آن را اصلاح نمی‌کند. این مشکل به مسئلهٔ استقلال و عدم استقلال اقتصادی زن مربوط است و اسلام آن را حل کرده است» (مطهری، بی‌تا ۹، ص۳۳۹).

مبلغان باید در شرایطی که فقر در لایه‌هایی از جامعه وجود دارد، به زوایای تبلیغی در امر تربیت توجه داشته باشند و با پرداختن به این امور، بستر مناسب را برای فعالیت‌های تبلیغی و تربیتی خود فراهم کنند:

توجه دادن به اهمیت پرداخت زکات و صدقه در کاهش فقر و حمایت از نیازمندان، تشویق به شـرکت در فعالیت‌های خیرخواهانه و جمع‌آوری کمک‌ها برای افراد نیازمند، معرفی نهادهای خیریه و سازمان‌های حمایتی برای کمک به افراد نیازمند، روایتگریِ شخصیت‌های موفقی که با دریافت کمک‌های مالی کارآفرین شده‌اند، در دسترس قرار دادن دوره‌های آموزش مجازی دربارهٔ مدیریت مالی و مهارت کارآفرینی، ارائهٔ مشـاوره و راهنمایی‌های لازم، حمایت از کسـب‌وکارهای کوچک و تقویت اقتصاد محلی با ترویج مصرف محصولات محلی.

مبلغان برای موفقیت در امر تربیت در جهت مبارزه با اسـراف و زیاده‌طلبی می‌توانند از راهکارهای مختلف تبلیغی بهره ببرند: ارائهٔ مثال‌هایی از زندگی پیامبران و اهل‌بیت علیهم‌السلام در زمینهٔ صـرفه‌جویی و اقتصـاد مقاومتی، برنامه‌های آموزشـی به‌منظور یادگیری مدیریت بودجه، صرفه‌جویی در هزینه‌ها و جلوگیری از خریدهای غیرضرور و تشویق به پس‌انداز، ایجاد فضاهای مناسـب برای بحث دربارهٔ تبعات منفیِ زیاده‌طلبی برای خانواده و جامعه و تأثیر آن بر زندگی فردی، ترویج فرهنگ صـرفه‌جویی، انتقاد از اسراف و رقابت‌های مادی، نقد و به چالش کشـیدن فرهنگ مصرف‌گرایی، برگزاری مسابقات فرهنگی مصرف بهینه، و... .

ازآنجاکه استقلال بانوان در مسائل اقتصادی عامل مهمی در به انحراف کشیده نشدنِ آنان است، مبلغان باید با راهکارهایی زمینه‌های فساد را از بین ببرند و بستر لازم برای تبلیغ و تربیت را فراهم کنند؛ مانند آشـنا کردن زنان با مهارت‌های مدیریت مالی خانواده و آشـنایی با بازارها و فرصـت‌های اقتصـادی، برگزاری دوره‌های آموزشـی و ارائهٔ تسـهیلات و مشـاورهٔ حقوقی برای مشـارکت اقتصـادی زنان، تشـویق به کارآفرینی و ترویج طرح‌هایی برای ایجاد کسـب‌وکارهای کوچک خانگی و حمایت از مشـاغل خانگی زنان، ترویج فرهنگ اعتمادبه‌نفس و معرفی زنان کارآفرین موفق، روایتگری خلّاقانه و ایجاد شـبکه‌های حمایتی که در آن زنان موفق تجربیات و دانش خود را با دیگران به اشتراک بگذارند.

عوامل حکومتی مؤثر بر تربیت و زوایای تبلیغ در راستای آن

عوامل دیگری که در این زمینه می‌توان از آن نام برد حکومت اسـت که بخش‌های امنیت اجتماعی، عدالت اجتماعی، رهبران و مسـئولان، افراط‌وتفریط در برنامه‌ریزی‌های تربیتی، وضـع قوانین مربوط به روابط زوجین و اولاد و ضمانت اجرایی در اجرای قانون را شامل می‌شود.

امنیت اجتماعی

احساس امنیت در جامعه برای تحصیل تربیت دینی و حتی پیشرفت و ترقی، بسیار مهم است. شهید مطهری دراین‌باره می‌گوید: «انسان هم به تعلیم و تربیت نیاز دارد، هم به امنیت؛ یعنی جان دارد، جانش را از او نگیرند، ثروت دارد، ثروتش را از او نگیرید. همچنین سلامتی‌اش را از او نگیرید» (مطهری، بی‌تا ۱۰، ص۱۳). نبود امنیت اجتماعی زمینهٔ تربیت را از بین می‌برد و جامعه را به تزلزل و سقوط می‌کشاند.

عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی نیز بر تربیت دینی اثرگذار است. با اثبات و ترویج آن در جامعه، معنویت و روحانیت حاصل می‌شود. شهید مطهری در این زمینه می‌فرماید: «اگر در جامعه‌ای عدالت اجتماعی برقرار نباشد، پایهٔ معنویت هم متزلزل خواهد بود. منطق اسلام این است که معنویت را با عدالت، توأم با یکدیگر می‌باید در جامعه برقرار کرد. در جامعه‌ای که عدالت وجود نداشته باشد، هزاران‌هزار بیمار روانی به وجود می‌آیند. محرومیت‌ها ایجاد عقده‌های روانی می‌کند و عقده‌های روانی تولید انفجار. به‌عبارتی، "سخن درست بگویم نمی‌توانم دید / که مِی خورند حریفان و من نظاره می‌کنم"[1]» (مطهری، بی‌تا ۱۱، ص۱۷۳).

پس بی‌عدالتی در جامعهٔ دینی، مشکلات روحی‌روانی و حس بدبینی به دین را در بین مردم ایجاد می‌کند و زمینهٔ رشد و تعالی انسان را در جامعه منتفی می‌کند.

۱. حافظ، غزل ش۳۵۰.

رهبران و مسئولان

رهبران و مسـئولان جامعه در دو بُعد «صـلاحیت» و «رفتار» خویش می‌توانند بر تربیت و بر جامعهٔ دینی اثر بگذارند. اسـتاد مطهری نقش این گروه را در تربیـت این‌گونه بیـان می‌دارند: «اهمیـت زعمـای صـالح فقط ازنظر طرز تفکری اسـت که در مورد اصـلاح و بهبود و تغییر سـازمان‌های اجتماعی دارند. و اما زعمای صـالحی که طرز تفکرشـان در اسـاس و تشـکیلات با ناصـالح‌ها یکی اسـت و تفاوتشـان ازلحاظ اخلاقی و شـخصـی اسـت و بناسـت همگی در یک قالب کار کنند، اثر وجودی‌شان با ناصـالح‌ها آن‌قدر زیاد نیست و منشأ تحولات اجتماعیِ قابل توجه نخواهند گشت» (مطهری، بی‌تا ١٤، ص٢٨٣).

ایشان در این زمینه تشبیه جالبی مطرح کرده‌اند: «تشکیلات و نظامات اجتماعی نسبت به افراد اجتماع به‌منزلهٔ خیابان‌ها و کوچه‌ها و خانه‌های یک شـهر اسـت نسـبت به مردم و وسـایل نقلیه که در آن شـهر حرکت می‌کنند. هر شـهری به هر نحو که خیابان‌کشـی و کوچه‌سـازی شـده باشـد، مردم شـهر مجبورند از پیچ‌وخم همان خیابان و لابه‌لای همان کوچه و پس‌کوچه‌ها و از همان چهارراه‌ها حرکت کنند. حداکثر آزادی عملِ مردمِ آن شـهر این اسـت که در میان همان خیابان‌ها و همان کوچه‌ها، هرکدام نزدیک‌تر اسـت یا خلوت‌تر یا پاکیزه‌تر و یا باصـفاتر اسـت، انتخاب کنند» (مطهری، بی‌تا ١٤، ص٢٨٣).

بنابراین رهبران و زعما و مسـئولان با نقشـه‌ها و برنامه‌ریزی‌های درسـتِ خود می‌توانند مسیر تربیت را در پیش روی انسـان‌ها بگشـایند. صـلاحیت و شـایستگی و اهل عمل بودن مسـئولان و توجه داشـتن به عامهٔ مردم جامعه، زمینه‌سـاز عدالت اجتماعی اسـت و از این طریق در رشـد و تربیت و شکوفایی جامعه تأثیرگذارند.

امام علی علیه‌السلام به مالک اشـتر می‌فرماید: «همـانـا سـتون دین و جمعیـت مسـلمـانـان و مهیّاشـدگان برای جنگ با دشـمن، تودهٔ مردم‌اند. پس باید توجه و میل تو به آنان باشـد» (نهج البلاغه، خطبهٔ ٥٣) و مالک را از خواص بر حذر می‌دارد؛ زیرا «خواص و نزدیکان کسـانی هسـتند که به‌هنگام فراخی و آسـایش، بر دوش والی باری گران‌اند و چون حادثه‌ای پیش آید، کمتر از هرکس به یاری‌اش برخیزند و خوش ندارند که به‌انصاف دربارهٔ آنان قضاوت شود. اینان همه‌چیز را به‌اصـرار از والی می‌طلبند، و اگر عطایی یابند، کمتر از همه سـپاس می‌گویند، و اگر به آنان ندهند، دیرتر از دیگران پوزش می‌پذیرند، و در برابر سختی‌های روزگار، شکیبایی‌شان بس اندک است» (نهج البلاغه، خطبهٔ ٥٣).

افراط‌وتفریط در برنامه‌ریزی‌های تربیتی

افراط‌وتفریطِ مجریان حکومت در اِعمال قوانین جامعه نیز می‌تواند اثرات سوء بر جامعهٔ دینی و سیر تربیت داشته باشد و افراد را به مقابله با قوانین وادارد. شهید مطهری دراین‌باره می‌فرماید: «افرادی که واقعاً گرایششان گرایش انسانی است اما گاهی در جهت یک گرایش از گرایش‌های انسانی مد پیدا می‌کنند و کشیده می‌شوند به‌طوری‌که همهٔ ارزش‌های دیگر فراموش می‌شود، این‌ها مِثل همان آدمی می‌شوند که فقط گوش یا بینی‌اش رشد کرده است» (مطهری، بی‌تا ۸، ج۴۳). و این فرقی نمی‌کند که در عبادت باشد، در حجاب باشد یا در آزادی. مهم این است که افراط‌وتفریط در هیچ کاری درست نیست.

استاد معتقدند همیشه افراط‌وتفریط‌ها منشأ خرابی می‌شود (مطهری، بی‌تا ۱، ص۳۱۱)؛ ولی پرهیز از افراط‌وتفریط و گرایش به اعتدال در هر کاری، خالی از دشواری نیست (مطهری، بی‌تا ۱۲، ص۸۹). بنابراین عوامل حکومتی باید در برنامه‌ریزی‌های تربیتیِ خود از افراط‌وتفریط دوری کنند. استاد مطهری قوانین اسلام و مکتب اسلام را مکتب اعتدال می‌داند. پس اِعمال قوانین جامعه نیز باید به‌دور از افراط‌وتفریط باشد. وی دراین‌باره می‌فرماید: «حداکثر کاری که این مکتب (اسلام) می‌تواند انجام دهد دو چیز بیشتر نیست: یکی اینکه در راه شناخت استعدادهای انسانیِ انسان و پرورش دادن آن‌ها، و نه ضعیف کردن آن‌ها، کوشش بکند. دوم اینکه نظامی میان استعدادهای انسانی برقرار نماید که چون انسان از یک نوع آزادیِ خاصی در طبیعت برخوردار است، در اثر این نظام هیچ‌گونه افراط‌وتفریطی حکم‌فرما نباشد؛ یعنی هر نیرویی، هر استعدادی حظِّ خودش را ببرد و به بقیه تجاوز نکند» (مطهری، بی‌تا ۱، ص۲۶۵).

قوانین مربوط به روابط زوجین و اولاد

نبودِ قوانین برای احقاق حقوق زنان و نرسیدن آن‌ها به حقوقشان، علاوه‌بر اینکه اثرات منفی در روابط زوجین و تربیت فرزندان دارد، عواطف شخصی و مذهبی آنان را تحریک می‌کند؛ تا جایی که برأثر نفوذ مذهب و غلبهٔ وجدان، این‌گونه قوانین بی‌اثر و بلاعمل بماند. شهید مطهری دراین‌باره می‌گوید: «قوانین مربوط به روابط زوجین و اولاد، به زندگی خصوصی و فردی افراد مربوط است و مستقیماً با عاطفهٔ مذهبی شخصیِ هر فرد در جنگ است» (مطهری، بی‌تا ۹، ص۴۱).

ضمانت اجرای قوانین

شـهید مطهری دراین‌باره می‌گوید: «افراد انسـانی... و قوانین و مقررات و طرز تشـکیلات اجتماعی، همه عواملی است اجتماعی که بر ما و شما احاطه دارد» (مطهری، بی‌تا ۱۳، ص۲۳). این احاطه به‌نحو هماهنگی با نیازهای بشر است که البته باید ضمانت اجرای قوانین و مقررات هم برای آن وجود داشته باشد تا زمینه‌های تربیت افراد فراهم شود.

مبلغان می‌توانند با راهکارهای متعددی، بسـتر تبلیغ و تربیتِ درسـت را فراهم کنند. تبیین اهمیـت وحـدت اجتمـاعی در ایجـاد امنیـت اجتمـاعی، معرفی الگوهـای موفق همبسـتگی اجتماعی برای ایجاد امنیت و جلب امید، ترویج گفتمان صـلح و مدارا، ایجاد گروه‌ها، برگزاری جلسـات مشـاوره برای تقویت احسـاس امنیت روانی و اجتماعی و ارائهٔ راه‌حل‌هایی برای ایجاد امنیت اجتماعی ازجملهٔ این راهکارهاست.

همچنین مبلغان با تفسیر عدالت و اصول آن با زبان سـاده و قابل فهم، تشـویق به مشـارکت افراد در فعالیت‌های خیریه، آموزش شـهروندی مسئولانه، معرفی الگوهای موفق عدالت‌محوری و روایتگری از زندگی محرومان عدالت‌مدار، ایجاد گفتمان نقادانه دربارهٔ نابرابری‌ها، و برگزاری منـاظره‌هـای علمی می‌تواننـد پیـام‌هـای تربیتی و تبلیغیِ خود را نوآورانـه و جـذاب در جهـت گسترش عدالت اجتماعی به مخاطب انتقال دهند.

ازآنجاکه رهبران و مسـئولان یکی از عوامل تأثیرگذار تربیت‌اند، ایجاد کارگروه‌های مشـورتی و برقراری ارتباط مسـتقیم با آنان برای تصـمیم‌گیری‌های بهینهٔ تربیتی، شـفاف‌سـازی انتظارات مردمی از آنان، نقد سـازندهٔ سـیاسـت‌های آنان و ارائهٔ پیشـنهادها و نظرات برای برنامه‌ریزی‌های تربیتی، تأکید بر اهمیت اخلاق در ادارهٔ امور کشـور توسـط مسـئولان، و تشـویق مردم به نظارت و مسئولیت‌پذیری در قبال آنان، از راهکارهای تبلیغی در این امر هستند.

افراط‌وتفریط در برنامه‌ریزی‌های تربیتی از موانع تبلیغ کارآمد و تربیتِ درسـت اسـت. بنابراین مبلغان باید با راهکارهایی مانند ترویج و بیان اهمیت رویکردهای اعتدالی در تربیت، تحلیل آسیب‌های افراطی‌گری، برگزاری جلسـات تحلیل انتقادی برای بررسی برایند برنامه‌های تربیتی و تصـحیح افراط‌وتفریط‌ها، ارائهٔ الگوهای میانه‌روی، تقویت روحیهٔ تسـاهل، در نظر گرفتن شـرایط ویژهٔ جامعه و گروه‌های مختلف به‌جای ارائهٔ برنامه‌های کلیشه‌ای، توفیقات بیشتری در امر تبلیغ و تربیت داشته باشند.

مبلغان می‌توانند برای تبلیغ و تربیتِ درست در مسیر روابط صحیح زوجین و اولاد، با برگزاری جلسات آموزشی دربارهٔ حقوق و وظایف متقابل زوجین، نشر آموزه‌ها و تبیین جایگاه فرزندپروری، بازتعریف روابط خانوادگی و ارائهٔ کارگاه‌های مهارت تعاملات خانوادگی، مشاوره‌های حقوقی و روان‌شناختی، روایت‌گری زوج‌های موفق در رعایت حقوق یکدیگر، ارائهٔ نکات کاربردی و تجربیات مثبت در روابط خانوادگی، به موفقیت بیشتری دست یابند.

نشر فرهنگ قانون‌مداری با گفتمان‌سازی و برگزاری جلسات برای تبیین اهمیت تبعیت از قوانین و نقش آن در تربیت، تشویق به مشارکت اجتماعی در نظارت بر اجرای قوانین و ارائهٔ پیشنهادها به مسئولان، ایجاد سازوکارهای نظارتی مردمی، ترویج فرهنگ احترام به قانون از منظر دین، و فرهنگ‌سازی اجرای قانون از راهکارهایی است که مبلغان می‌توانند با آن‌ها تأثیرات قابل توجهی بر تربیت و آگاهی اجتماعی مردم داشته باشند.

نتیجه‌گیری

تربیت انسان‌ها و تبلیغ موفق و کارآمد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هنر مبلغان در عصر حاضر شناخت راهکارهای تبلیغ و تربیت در ابعاد مختلف و هنرنمایی براساس آن است. ازاین‌رو این جستار به عوامل بیرونیِ مؤثر بر تربیت در سه بُعد «آموزش، اقتصاد، حاکمیت» از منظر شهید مطهری ﷺ پرداخته و راهکارهای تبلیغی را در این عوامل تبیین کرده است که می‌تواند زمینه‌ساز رویکردهای نوین در طراحی و اجرای برنامه‌های تبلیغی و راهگشای بسیاری از چالش‌های موجود در نظام تربیتی باشد.

عوامل مؤثر بر تربیت در اندیشهٔ شهید مطهری در بُعد «آموزشی» شامل ابزارها و وسایل اطلاع‌رسانی و ارتباط جمعی، مراکز و روش‌های آموزشی است. مبلغان می‌توانند با استفاده از فناوری‌های نوین مانند سکوهای (پلتفرم‌های) چندرسانه‌ای تصویری و ویدئویی برای برگزاری گفت‌وگوهای زنده و تولید محتوای جذاب و تعاملی، نظیر پادپَخش‌های (پادکست‌های) آگاهی‌بخش و استوری‌های تربیتی با محتوای کاربردی و جذابیت بصری، همکاری با مراکز آموزشی، و با روش‌های بازی‌محور، دورهمی همدلانه، روایتگری و برگزاری سخنرانی‌های انگیزشی و مسابقات چالشی، بستر تبلیغ و تربیت کارآمد را فراهم کنند.

عوامل «اقتصادی» مؤثر بر تربیت شامل فقر، اسراف و رفاه‌طلبی، و استقلال زنان در مسائل اقتصادی است. مبلغان باید در شرایطی که فقر در لایه‌هایی از جامعه وجود دارد، با این روش‌ها

تبلیغ را به شـیوه‌های نوآورانه و جذاب عملیاتی کنند: توجه دادن به اهمیت پرداخت زکات و صدقه در کاهش فقر و حمایت از نیازمندان، روایتگری الگوهای صرفه‌جویی و اقتصاد مقاومتی، ترویج فرهنگ صرفه‌جویی و تشویق به پس‌انداز، نقد و به چالش کشیدن فرهنگ مصرف‌گرایی، در دسترس قرار دادن دوره‌های آموزش مجازی برای آشنایی با بازارها و فرصت‌های اقتصادی و مهارت کارآفرینی به‌خصوص برای تقویت توان مالی زنان سرپرست خانوار، و... .

عوامل «حکومتی» مؤثر بر تربیت شـامل امنیت اجتماعی، عدالت اجتماعی، رهبران و مسئولان، افراط‌وتفریط دربرنامه‌ریزی‌های تربیتی، قوانین مربوط به روابط زوجین و اولاد، و ضمانت اجرای قوانین اسـت. مبلغان می‌توانند در راسـتای این عوامل، علاوه‌بر تبلیغ کلیشـه‌ای در قالب سخنرانی و موعظه، با این اقدامات توفیقاتِ بیشتری در امر تبلیغ و تربیت کارآمد داشته باشند:

تبیین اهمیت وحدت اجتماعی در ایجاد امنیت اجتماعی و ایجاد امید، ترویج گفتمان صـلح و مدارا، آموزش شـهروندی مسـئولانه با تشـویق به نظارت مردمی و مشـارکت اجتماعی، شـفاف‌سـازی انتظارات مردم از مسـئولان و بسـترسـازی برای برنامه‌ریزی بر پایهٔ انتظارات با رویکردهای اعتدالی، تحلیل آسـیب‌های افراطی‌گری و تقویت روحیهٔ تسـاهل، بازتعریف روابط خانوادگی و برگزاری کارگاه‌های مهارت تعاملات خانوادگی، و نشـر فرهنگ قانون‌مداری با گفتمان‌سـازی. بنابراین مبلغان با اسـتفادهٔ هوشـمندانه و خلاقانه از این راهکارهای تبلیغی با برخورداری از صمیمیت در ارتباط، صداقت، توجه به تفاوت‌های فردی، انعطاف‌پذیری و ارتباط چندسویه می‌توانند به‌طور مؤثر و جذاب و کارآمد به تبلیغ و تربیت مردم بپردازند و با به‌روزرسانی مداوم اطلاعات و سـنجش مسـتمرِ بازخوردها و درنهایت اصـلاح و بهبود روش‌ها، در این امر به موفقیت‌های بیشتری دست یابند.

منابع

* قرآن کریم.
* نهج البلاغه.
۱. ابوالحسین احمد بن فارس {ابن‌فارس} (۱۳۸۹ق). معجم مقاییس اللّغه. (عبدالسلام محمد هارون، محقق)، چ۲، مصر، شرکة مکتبة و مطبعه الحلبی.
۲. جُر، خلیل (۱۳٦۵). فرهنگ لاروس. (سید حمید طبیبیان، مترجم)، تهران، امیرکبیر.
۳. جمال الدین محمد بن مکرم {ابن‌منظور } (۱٤۰۸ق). لسان العرب. (نسقه و علق علیه و وضع فهارسه، علی شیری)، چ۱، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
٤. دهخدا، علی‌اکبر(۱۳٦۷). فرهنگ لغت دهخدا. انتشارات دانشگاه تهران، سازمان لغت‌نامه دهخدا.
۵. کاشانی، محمدعلی (۱۳۹۷). اصول و فنون تبلیغ. انتشارات پیام آزاد، چاپ اول.
٦. مرتضی، مطهری (۱۳٦۷). تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، انتشارات صدرا.
۷. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۷). مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی. ج ۱ و ٤ و ۵، تهران، صدرا.
۸. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۱). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران، صدرا.
۹. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۱۰). گفتارهای معنوی. تهران، صدرا.
۱۰. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۱۱). پیرامون انقلاب اسلامی. تهران، صدرا.
۱۱. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۱۲). نهضت‌های اسلامی در صد سال اخیر. تهران، صدرا.
۱۲. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۱۳). حکمت‌ها و اندرزها. تهران، صدرا.
۱۳. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۱٤). ده گفتار. تهران، صدرا.
۱٤. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۲). جهاد. تهران، صدرا.
۱۵. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۳). وحی و نبوت. تهران، صدرا.
۱٦. مطهری، مرتضی (بی‌تا ٤). اسلام و مقتضیات زمانه. ج۲، تهران، صدرا.
۱۷. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۵). تکامل اجتماعی انسان. تهران، صدرا.
۱۸. مطهری، مرتضی (بی‌تا ٦). سیری در سیرهٔ نبوی ﷺ. تهران، صدرا.
۱۹. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۸). انسان کامل. تهران، صدرا.
۲۰. مطهری، مرتضی (بی‌تا ۹). نظام حقوق زن در اسلام. تهران، صدرا.

سایت‌ها و نرم‌افزارها

نرم‌افزار راه مطهر (نسخهٔ ۳) طرح مطالعاتی آثار شهید مطهری رحمه‌الله.